

Sociálna stratifikácia v kontexte súčasných fašiangov (na príklade troch obcí Záhoria)

Social stratification in the context of contemporary carnival
(on the example of three villages in Záhorie region)

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2024.31.2.04

Margita Jágerová

Abstract

Social stratification can be considered a universal cultural phenomenon. It is based on the biological differences between men and women, but also on the overall division of labour, subsequently the functions of the individual in the family and community, while also affecting the sphere of rituals and the distribution of tasks in this area. The presented study focuses on monitoring the connection of social stratification based on gender, age and ethnicity, with the occupation of ritual roles within the framework of contemporary carnivals in three localities of Záhorie region (Borský Mikuláš, Šaštín-Stráže, Štefanov). The study wants to answer the question of who the current carnival actors are in terms of belonging to individual gender, age and ethnic groups, as well as whether they are single or married individuals. It monitors to what extent and whether these social-stratification categories are currently relevant in the occupation of ritual roles and the activation of individual social groups of residents during carnivals based on these criteria. In terms of theoretical-methodological starting points, the study follows Kornélia Jakubíková's (1990) statements about the disappearing importance of gender-age affiliation in the sphere of wedding customs, but also the processes of masculinization or feminization of life cycle rituals, which this author addressed (Jakubíková, 1995). The study is based on knowledge of the traditional carnival rituals, following changes in this area during the 20th century, but above all study provides an insight into the current state, based on the author's qualitative ethnological research.

Keywords

social stratification, gender, age, ethnicity, ritual, carnival, Záhorie region

Kľúčové slová

sociálna stratifikácia, rod, vek, etnicita, obyčaj, fašiangy, región Záhorie

Acknowledgment

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0215/21 *Fašiangy v kultúrnohistorickej perspektíve a ich aktuálne podoby vo vidieckom prostredí*.

Kontakt / Contact

Doc. PhDr. Margita Jágerová, PhD, Oddelenie etnológie, Ústav manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Hodžova 1, 949 01 Nitra, Slovenská republika, e-mail: mjagerova@ukf.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9793-2880>

Ako citovať / How to cite

Jágerová, M. (2024). Sociálna stratifikácia v kontexte súčasných fašiangov (na príklade troch obcí Záhoria). *Etnologické rozpravy*, 31(2), 39-53. <https://doi.org/10.31577/EtnoRozpra.2024.31.2.04>

Jedným zo základných princípov určujúcich status človeka a jeho pozíciu v spoločnosti je diferenciácia na základe rodu, veku, ale aj konfesionality, etnicity, príslušnosti k majetko-vo-sociálnej vrstve a i. faktorov. Tieto atribúty bližšie určujú miesto človeka v spoločnosti a taktiež jeho vzťahy k iným členom. Sociálna stratifikácia je univerzálny kultúrny jav, prítomný v rôznych ľudských spoločenstvách. Vychádza z biologických rozdielov, ale aj z celkovej del'by práce, následne funkcií jedinca v rodine a spoločenstve.

Biologický determinizmus definuje rozdiely medzi ženami a mužmi ako výsledok biologických odlišností. Práve delenie ľudskej činnosti na základe biologických odlišností medzi mužmi a ženami, súvisiace so sociálno-kultúrnou kategóriou rodu, pokladám za východiskové. Rod predstavuje konštitutívnu súčasť sociálnych vzťahov, ktoré sa zakladajú na uvedomovaných rozdieloch medzi pohlaviami a zároveň je to spôsob označovania mocienských vzťahov (Szapuová, 2014: 25). Pri uvažovaní o tejto problematike vychádzam z prác tzv. „gender“ literatúry, ktorá konštatuje, že svet mužov a žien nemožno dávať do opozície, ale sú vyjadrením inakosti, rozdielnosti, nie dvojpolovosti.

Prepojenie obyčaji¹ a sociálneho statusu ich realizátorov, resp. prerozdelenie úloh na základe rôznych kritérií, sa dotýka aj sféry obyčaji, či už v konaní konkrétneho jedinca alebo homogénnej skupiny vytvorenej na základe určitých rodových, vekových, etnických a i. kritérií.

Práve obyčaje sú vhodným priestorom na sledovanie tejto problematiky, a to v rámci kalendárneho cyklu, alebo obyčaji životného cyklu, no v slovenskej etnológii sa jej nevenuje dostatočná pozornosť. Ako uvádza Kornélia Jakubíková (1990: 19), v obradnej situácii nie je rozdelenie úloh náhodné, ale vyplýva z postavenia, aké má daná skupina/jedinec v spoločnosti. I keď zároveň autorka pripomína, že obyčaje prežívajú podmienky, ktoré ich zrodili a neraz sú obrazom stavu jestvujúceho v minulosti.

¹ Termín obyčaj považujem za synonymum pojmu rituál, pričom oba zastrešujú označenie pre rôzne spôsoby správania sa, ako sú návyky, zvyky a obrady, čiže zaužívané, tradíciou normované, kolektívom interiorizované stereotypné spôsoby správania v rámci významných sviatočných príležitostí a situácií.

Rod predstavuje univerzálnu a jasnú deliacu čiaru, na ktorej sú založené všetky ostatné odlišnosti, pričom už výchovný proces nás tlačí do určitých vymedzených pozícií (Oakley, 2000: 120). Ženy boli nielen v našej tradičnej kultúre spájané s priestorom domácnosti, a teda aj obyčajami životného cyklu, zatiaľ čo muži pôsobili najmä v kontexte kalendárneho cyklu (Jakubíková, 1995: 124; Kligman, 1988: 50). Hoci oficiálne katolícke prostredie ženu vždy odsúvalo bokom od kultických funkcií (Navrátilová, 1998: 22), mala dominantnú úlohu v obyčajoch v privátnej sfére. Kornélia Jakubíková (1990: 24) na príklade tradičnej svadby konštatovala významnú úlohu žien v realizácii viacerých úkonov, ich dominantnosť v obradoch, ktorá stála v kontraste s ich reálnym postavením v patriarchálnej spoločnosti, čo pripisovala viacerým skutočnostiam. Naopak, pokiaľ ide o vývin v druhej polovici 20. storočia, konštatovala nárast významu mužov a istú mieru „feminizácie ich životného cyklu“ (Jakubíková, 1995: 120). Toto konštatovanie sa týkalo najmä obyčají spojených s narodením a svadbou, v rámci ktorých začali muži od istého času vykonávať spolu so ženami niekdajšie tradične „ženské“ roly. Viaceré zistenia, naopak, poukazujú na nástup žien do niektorých obradových rolí v rámci pohrebného cyklu, ktoré boli kedysi jednoznačnou doménou mužov, čiže tu možno registrovať maskulinizáciu obyčajového správania žien, resp. feminizáciu pohrebných obyčají (Jágerová, 2008: 266). V každom prípade už viac ako polstoročie sledujeme v určitom zmysle „zrovnoprávňovanie“ zastúpenia mužov a žien v kontexte obyčajových rolí a vyrovnávanie niekdajších rodových rozdielov, resp. existenciu možností zapojenia sa pre oba rody v tejto sfére. Aj v rámci pozorovaní svadobných obyčají Kornélia Jakubíková (1990: 26) skonštatovala, že ich vtedajší stav reflektoval zanikajúci význam „pohlavno-vekovej“ príslušnosti.

Cieľom štúdie je prezentovať aktuálny stav fašiangových obyčají v troch lokalitách Záhoria – Borský Mikuláš, Štefanov a Šaštín-Stráže. V úvode stručne približujem východiskový stav týkajúci sa sociálnej stratifikácie na základe rodu, veku, čiastočne etnicity, v kontexte slávania fašiangov v tradičnej vidieckej kultúre, no predovšetkým hľadám odpovede na hlavnú otázku – kto sú súčasní fašiangoví aktéri z hľadiska príslušnosti k rodovým, vekovým skupinám, taktiež fakt, či ide o slobodných alebo ženatých jedincov. Zaujíma ma, či sú tieto sociálno-stratifikačné kategórie v súčasnosti dôležité pri obsadení obyčajových rolí v rámci fašiangov, či je vôbec relevantné uvažovať o rodových, vekových a etnických aspektoch fašiangov a aktivizáciu jednotlivých sociálnych skupín na ich priebehu na základe týchto kritérií. Zamýšľam sa nad tým, aké sú funkcie jednotlivých rodov v tejto oblasti v súčasnosti, ale aj skutočnosť, či existuje rodovo-vekový symbolizmus, resp. či sa príslušnosť k určitej skupine prejavuje vo forme rôznych vizuálnych znakov. Na základe štúdia materiálov od Kornélie Jakubíkovej (1995) bola pre mňa inšpiratívna aj otázka, do akej miery a či vôbec dochádza k feminizácii tradične mužských fašiangových obyčajových aktivít.

Zaujímavou oblasťou je etnický faktor ako ďalšia možnosť sociálnej stratifikácie, a otázka, či je príslušnosť k majoritnej etnicite (slovenská) v súčasnosti rozhodujúcou podmienkou na zapojenie sa do fašiangového diania. Ak totiž vychádzame zo starších poznatkov z tradičnej obyčajovej kultúry, je potrebné uviesť, že Rómovia nebývali súčasťou obchôdzkových skupín majority. Ak sa zapájali do fašiangov, zaujímali pozície v rámci hudobného sprievodu obchôdzkárov.²

² Potvrdzujú to nielen staršie poznatky zo základnej etnologickej literatúry, ale aj výskumný materiál z dotazníkových akcií. Pozri bližšie *Dotazníky k ľudovým zvykom a tradíciám, 1930 – 1975*.

Východiskom analýzy súčasného stavu bola tradičná podoba fašiangov, na základe ktorej som sledovala premeny v tejto sfére od druhej polovice 20. storočia až do súčasnosti. Aktuálnu situáciu približujem na základe súčasného stavu, pričom zdrojom poznania bol vlastný kvalitatívny terénny výskum z rokov 2023 – 2024 (interview a pozorovanie) v zmieňovaných lokalitách.

Rodové, vekové a etnické aspekty fašiangov v rámci tradičnej kultúry

Táto časť štúdie uvádza základné údaje týkajúce sa fašiangov v rámci tradičnej kultúry, ktoré boli základným východiskom v sledovaní ich ďalšieho vývinu. Ide nielen o poznatky zo staršej odbornej literatúry, ale aj z archívnych záznamov či vlastných výskumov. Objasňuje, kto, resp. aké skupiny obyvateľov sa zúčastňovali na jednotlivých obyčajových aktivitách na základe uvádzaných sociálnych kritérií.

Fašiangy boli v dávnejšej minulosti súčasťou obyčajovej kultúry všetkých sociálnych tried – od roľníkov, remeselníkov cez mešťanov až po šľachtu a kráľov.³ Z hľadiska účasti jednotlivých skupín obyvateľstva, či už na základe rodu, veku alebo sociálno-majetkového či profesijného statusu, fašiangy aktivizovali rôzne skupiny a boli celospoločenskou záležitosťou, čo v podstatnej miere platí dodnes (Jágerová a kol., 2023: 20). Ak vychádzame z materiálov viažucich sa k stavu v tejto oblasti do polovice 20. storočia,⁴ hlavnými aktérmi fašiangov v kontexte tradičnej vidieckej kultúry v rámci verejných, pre všetkých obyvateľov určených aktivít, boli predovšetkým mladí slobodní muži, najmä regrúti. Týkalo sa to predovšetkým obchôdzok, vinšovania a vykonávania prosperitných a plodonosných úkonov, maskovania, taktiež organizovania tanečných zábav a i. Priestor v celkovom fašiangovom dianí však mali aj iné rodové a vekové skupiny obyvateľov, jednak aktivizujúce sa osobitne v priestoroch mimo prístupu ostatnej časti verejnosti, prípadne vystupujúce skupinovo v niektorých aktivitách fašiangového cyklu. Napríklad ženáči sa so svojimi manželkami aktivizovali najmä na tanečných zábavách vo fašiangový utorok. Mali nárok nielen na obsadenie priestoru na tancovanie na zábave, dokonca z tanečného parketu a celkovo z priestoru spoločných tanečných zábav ženáči vyhánali slobodných, nakoľko fašiangový utorok bol vnímaný ako deň určený na aktivity zosobášených, čo dokladá aj výskumný materiál z Borského Mikuláša.⁵

Taktiež dievky a vydaté ženy mávali svoj špecifický priestor na vykonávanie rôznych aktivít v závere fašiangov. Organizovali si vlastné stretnutia v osobitných priestoroch, mimo hlavných tanečných zábav a účasti širšej verejnosti. Na konci fašiangov vrcholili aj spoločné stretnutia dievok spojené s pohostením a zábavou, ktoré súviseli so zavírením

³ Viaceré doklady k ich sláveniu v prostredí šľachty a kráľovských dvorov uvádzajú z českého prostredia Zíbrt (1889; 1910), Vondruška (1991: 48), u nás čiastočne Horváthová (1986: 141).

⁴ Mám na mysli záverečné dni fašiangov, počas ktorých vrcholili jednotlivé aktivity rôznych sociálnych skupín.

⁵ Pozri materiál Ondrejku a Dúžeka (1994). Ešte v povojnovom období fungovala norma, že ženatí muži v utorok preberali od mládencov „vládu“ počas utorkovej zábavy. Mládeneckému richtárovi odobrali *ferulu* – symbol jeho statusu, niekdajší znak richtárov alebo cechmajstrov, ktorú počas fašiangov musel neustále držať v ruke.

obdobia priadok (Ondrejka, Dúžek, 1994). Ženské aktivity ako spoločné ženské zábavy, hostiny, rôzne prosperitné úkony⁶ sa odohrávali už od tzv. *Tučného štvrtku* (*Tučnica*), teda posledného štvrtku pred začiatkom pôstu, čo dokladá materiál z viacerých obcí Slovenska.⁷ Ich súčasťou bolo aj prijímanie mladých neviest medzi vydaté ženy.

V mnohých lokalitách žiaci v čase fašiangov zavŕšili žiacke obchôdzky a vyberanie darov pre učiteľa, ktoré sa viazali na deň sv. Blažej (3. február). Tento termín vždy spadol do fašiangového obdobia, na rozdiel od iného „detského“ obchôdzkového dňa – sv. Gregora (12. marec), ktorý bol už súčasťou pôstu.⁸ Deti mávali v škole (alebo v iných priestoroch) pri tejto príležitosti osobitné hostiny a tanečné zábavy, neraz sprevádzané gajdošom alebo iným hudobným sprievodom. Obchôdzky Od *Tučného štvrtku* do Popolcovej stredy vykonávali aj obecní služobníci (hlásnici, hrobári, pastieri, *božeňíci*, *prísazní...*), ktorými boli muži v strednom a staršom veku.

Občasne sa v starších materiáloch objavuje zmienka o tom, že fašiangy, resp. obchôdzky a vyberanie naturálií realizujú chudobnejší mládenci. Hoci informácie o majetkovom statuse aktérov fašiangov sú zriedkavejšie, v niektorých lokalitách išlo neraz o poslednú fázu existencie fašiangových obchôdzok. Majetkový status mal napríklad vplyv aj na formovanie obchôdzkových skupín v Strážach, kde ešte v 30. – 40. rokoch 20. storočia existovali dve skupiny *Turkov*, jednu tvorili mládenci z bohatších rodín, druhú chudobnejší.⁹

Vo fašiangovom období sa aktivizovali aj sociálne slabšie vrstvy Rómov, ktorí boli v prvej polovici 20. storočia v niektorých lokalitách neraz jedinými, resp. poslednými obchôdzkármi pri tejto príležitosti, prípadne obchádzali domácnosti súbežne s inými spomínanými skupinami a žiadali naturálie. Mastné a mäsité zostatky jedál miestami zbierali ešte aj na Popolcovú stredú.¹⁰ Treba však konštatovať, že ak v akejkoľvek lokalite fungovali fašiangové aktivity nerómskej majority, tá Rómov ako fašiangových aktérov/obchôdzkárov medzi sebou neakceptovala s výnimkou Rómov v úlohe muzikantov.

Rodové, vekové a etnické aspekty v kontexte súčasných fašiangov

Táto časť textu sa venuje už konkrétnym poznatkom približujúcim rodové, vekové a etnické aspekty, ktoré sa dotýkajú aktérov súčasného fašiangového diania vo vybraných lokalitách. V úvode je potrebné zdôrazniť, že v Borskom Mikuláši aktéri dodnes v rámci fašiangovej obchôdzky predvádzajú archaický šablňový tanec (*pot šable/šable*), zatiaľ čo v ostatných dvoch skúmaných lokalitách existuje tzv. tanec *Turkov*, pričom ide o dva

⁶ V rámci ženských aktivít sú doložené rôzne úkony, vychádzajúce z princípu mágie podobnosti na zabezpečenie rastu ľanu, konope či iných plodín, ako skákanie žien z pece, z lavíc, potahovanie sa za vlasy, ich rozpletanie a česanie, pitie „tuhej“ pálenky na to, aby konope bolo taktiež silné, mocné.

⁷ Dokladá to napr. výskumný materiál z roku 1942, pozri *Dotazníky k ľudovým zvykom a tradíciám*, 1930 – 1975.

⁸ Viaceré doklady k tejto príležitosti pozri v materiáli Horváthovej (1986).

⁹ Údaje z vlastných výskumov.

¹⁰ Viaceré údaje v tejto časti čerpám z publikácií Jágerová a kol. (2023: 31-32) a Jágerová (2023).

rozdielne typy fašiangových tancov.¹ Kreovanie jednotlivých skupín aktérov fašiangov v každej obci prebieha na základe určitých kritérií, pričom aktéri fašiangov vystupujú ako skupina, ktorá sa prezentuje v rámci jednotlivých aktivít a riadi sa určitými normami. Zástupným článkom skupiny je v prípade *šablárskych* skupín z Borského Mikuláša *richtár*, v prípade skupín *Turkov* zas *kapitán* (Štefanov, Šaštín-Stráže). Obaja funkcionári sú vedúcimi skupín, zároveň elementom prezentujúcim skupinu navonok pred obyvateľmi obce, prípadne pred jej vedením.

Rodové aspekty

Borský Mikuláš a Borský Peter boli do roku 1975 susediace obce, z ktorých každá mávala svoju skupinu *šablárov*, pozostávajúcu zo slobodných mládencov (*slobodňákov*). V pondelok každá skupina vykonávala obchôdzku v susednej obci, na druhý deň v svojej obci.² Aj po ich zlúčení do jednej samosprávy s názvom Borský Mikuláš tu naďalej pôsobili dve samostatné skupiny regrútov z jednotlivých častí, a to zhruba do konca 20. storočia. Dnes sa teritoriálny princíp pri formovaní skupín neuplatňuje, tie sa formujú na základe medzosobných vzťahov – navzájom sa oslovujú kamaráti, spolužiaci a pod., bez ohľadu na to, z akej časti obce pochádzajú.

Okrem *slobodňákov* fotografie dokladujú aj prítomnosť detských obchôdzkárov, a to už od 30. rokov 20. storočia, čo potvrdili aj najstarší respondenti. Deti sa zapájali do fašiangov aj v povojnovom období, čoho dôkazom nie sú len dobové fotografie, ale aj zábery bádateľov zo začiatku 70. rokov 20. storočia.³ Za hlavných aktérov fašiangov však boli aj naďalej považovaní *slobodňáci*, regrúti, čo platí dodnes. Odborné dokumentovanie fašiangov sa preto sústreďovalo na túto skupinu,⁴ hoci literatúra v druhej polovici 70. rokov uvádza viaceré partie obchôdzkárov – škôlkarov, školákov, slobodných mládencov (Luther, 1978).

Zaujímavou skutočnosťou boli snahy o presadenie tanca *Turkov* v tejto obci v 60. rokoch a na začiatku 70. rokov 20. storočia (Luther, 1978: 305), ktorý iniciovali a predvádzali ženatí muži. Hoci sa v Borskom Mikuláši tento tanec dlhodobejšie neujal, išlo o dôležitý impulz v celkovom procese presadzovania sa ďalšej vekovej skupiny v rámci fašiangov – po tomto pokuse sa ako nová *šablárska* skupina objavili ženatí muži – *ženáci*, ktorých v 80. rokoch 20. storočia spomína Magdaléna Rychlíková (1988: 193). Uvádza, že popri slobodných mládencoch tu boli dve detské skupiny, ale aj *ženáci*. Od ostatných skupín sa líšili oblečením. Obliekali si konopné nohavice a košele, teda tradičný mužský odev obchôdzkárov doložený na dobových fotografiách ešte z 30. rokov 20. storočia (Rychlíková, 1988: 193), preto túto skupinu začali v obci nazývať *konopňáci*. Už na konci 20. storočia sa začali vo fašiangoch aktivizovať ďalšie skupiny ženatých mužov a tak má táto obec už dlhodobo doloženú pestrú škálu fašiangových aktérov – od škôlkarov, školákov, cez

¹ Pozri bližšie ich charakteristiku v štúdiu k fašiangovým tancom (Dúžek, 1989).

² Potvrdil to výskum, ale podobné informácie uvádzajú aj Holovič (1930), Ondrejka (1958) či Luther (1978), na viacerých miestach sa o tom zmieňuje aj *Kronika obce Borský Mikuláš, II. diel* (1979 – 1996).

³ Deti odfotografoval aj český bádateľ Tomeš (1979) v roku 1971.

⁴ Pozri viaceré fotografie vo Fonde Tradičnej ľudovej kultúry; dostupné na: Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru, b. d., po zadaní konkrétnej lokality do vyhľadávača.

slobodných mládencov, až po niekoľko skupín ženatých mužov. V rámci fašiangov bolo v roku 2023 zapojených 9 šablárskych skupín, v roku 2024 10 skupín.

V Štefanove je ako najstaršia vrstva fašiangových javov doložená obchôdzka maskovaných mužov – *herivaškov*. Po obci v prvých desaťročiach 20. storočia chodievalo údajne aj 20 – 30 skupín *herivaškov*, jednou z nich boli aj miestni hasiči, ktorí po prvej svetovej vojne vytvorili prvú skupinu *Turkov* (Okasa, 2009: 6). V 20. rokoch 20. storočia sa však aj tu určitý čas predvádzal tanec *pot šable*, ktorý do obce priniesol obyvateľ Borského Mikuláša, až po roku 1928 sa tu natrvalo ujala obchôdzka s tancom *Turkov*.⁵ Hoci tento jav iniciovali hasiči, neskôr sa spájal s regrútmi, ktorí sa pred odchodom na vojenčinu symbolicky lúčili s obyvateľmi obce obchôdzkou spojenou s tancom *Turkov*. Skupiny *Turkov* a *herivaškov* tu dlhodobo vykonávajú obchôdzky tak, že v pondelok a utorok po obci chodievajú *Turci*, v utorok aj *herivaškovia*, ktorí taktiež predvádzajú tanec *Turkov*. Ide o dve samostatné skupiny s vlastnými funkcionármi, vlastnými trasami v rámci obce. V Štefanove sa naďalej dodržiava pravidlo, že *Turkami* sú výlučne mladí slobodní mládenci vo veku regrútov, zatiaľ čo *herivaškom* sa v súčasnosti môže stať ktokoľvek, kto sa zamaskovaný zapojí do fašiangového sprievodu, teda aj ženy, dievčatá, dokonca i tí, ktorí nepochádzajú a ani nebývajú v obci. V skupine *herivaškov* sa teda môžu objaviť ľudia akéhokoľvek veku (spravidla ide o dospelých a tínedžerov), stavu a rodu, zatiaľ čo fotografie zo 70. – 80. rokov, a taktiež výskum potvrdili niekdajšiu výlučnú účasť mužov v maskovanom sprievode.⁶ Je zaujímavé sledovať, že dve paralelne fungujúce fašiangové aktivity majú v jednej lokalite rozdielny vývin. Staršia forma – obchôdzky maskovaných *herivaškov* – sa z tradične „mužskej“ záležitosti vyvinula smerom k vyrovnávaniu zastúpenia jednotlivých rodových a vekových skupín v nej, zatiaľ čo v rámci obchôdzky *Turkov* ide o kontinuitu zastúpenia tradičných aktérov – slobodní mládenci, regrúti.

Fotografie dokladajú existenciu fašiangových obchôdzok *Turkov* v Šaštíne a v Strážach už od 20. rokov 20. storočia.⁷ V rámci obchôdzky predvádzali tanec *Turkov*, ktorých sprevádzali muzikanti a *maškare* so šablami v rukách. Hoci obchôdzku vykonávali slobodní mládenci, v druhej polovici 20. storočia sa v Šaštíne popri slobodných mládencoch objavili aj ženatí obchôdzkári. Podľa miestnej monografie k tomu prvý raz došlo v roku 1964 (Ovečka, 2018: 308). V Šaštíne sa zaužívalo pravidlo, že slobodní muži vykonávajú obchôdzku v pondelok, ženatí v utorok, ale len v rámci tejto časti lokality.⁸ Počas niektorých rokov sa už od 70. rokov ako obchôdzkári občas objavovali v skupine ženatých mužov aj menší, asi 10-roční chlapci. Išlo o synov obchôdzkárov alebo ich rodinných príslušníkov, ktorí sa popri starších priúčali tancu a celkovému priebehu obchôdzky. Fotografický materiál z roku 1978 však dokladá samostatnú skupinu *Turkov*-školákov na maškarnom plese detí v Strážach. Skupinu sformovala učiteľka základnej školy. Deti predviedli tanec v škole a absolvovali aj obchôdzku po obci, no detské skupiny sa tu však natrvalo nepresadili. Výrazná zmena nastala v roku 1996, keď sa v časti Šaštín v materskej škole pod vedením učiteľky vytvorila skupina *malých Turkov*-predškolákov. Ako obchôdzkári navštevo-

⁵ Údaje uvádza niekdajší miestny učiteľ, hudobník a zberateľ F. Zemánek (1994).

⁶ Pozri poznámku č. 14.

⁷ Na viacerých miestach pozri monografiu Šaštína-Stráží (Ovečka, 2018).

⁸ Šaštín-Stráže vznikli zlúčením dvoch samostatných lokalít v roku 1960, v roku 2001 získali štatút mesta.

vali nielen miestnu časť mesta, rôzne inštitúcie (mestský úrad, dom seniorov...), dokonca sa autobusom odviezli až do Senice na okresný úrad, kde predviedli tanec sprevádzaný akordeonistkou. Predškolačky ako samostatná skupina v rámci fašiangov v časti Šaštín pôsobia kontinuálne až do súčasnosti, v roku 2023 vznikla obdobná skupina aj v materskej škole v časti Stráže. V rokoch 2023 a 2024 boli na území tohto mesta do fašiangov zapojené nasledovné skupiny: partia slobodných mužov v časti Stráže, dve partie mužov (slobodní a ženatí) v časti Šaštín, a dve skupiny predškolákov (Šaštín, Stráže).

Ako som uviedla, vo všetkých troch skúmaných lokalitách je rozhodujúcou kategóriou na zapojenie sa do fašiangového diania príslušnosť k mužskej populácii. V tomto smere jednotlivé lokality nadväzujú na tradičný model a dokladá to silný tradicionalizmus v transmisii rodových rolí v tejto oblasti. Aktuálna situácia v sledovanej téme sa však od lokality k lokalite líši určitými špecifikami, na ktoré chcem upozorniť. Zo stručného prehľadu je evidentné, že muži/chlapci sú hlavnými aktérmi fašiangov, zároveň výlučnými členmi obchôdzkových skupín, čo je nielen dôsledok silného tradicionalizmu, ale pravdepodobne súvisí aj s celkovým charakterom tancov – ide o pozostatky zbrojných vojenských, povelových tancov, čiže sféru, ktorá je dlhodobo vnímaná ako výlučne mužská záležitosť. Ženy v sledovaných lokalitách neprenikli do týchto aktivít, len zhruba pred dvadsiatimi rokmi sa začala v Šaštíne počas niekoľkých rokov ako sprievodná maškara objavovať žena v strednom veku.⁹ Ale *Turkami*, podobne ako *šablármí* v Borskom Mikuláši, boli a naďalej sú vždy len muži/chlapci. Zaznamenala som len jeden prípad, keď mali v materskej škole v časti Šaštín málo chlapcov, tak obliekli jedno dievčatko za *Turka* a zaradili ho do skupiny, išlo však o výnimočnú situáciu. Dievčatá-predškoláčky tu však každoročne pôsobia v úlohe maškar predstávujúcich čarodejnice alebo *Cigánky*. Aj s najstaršou skupinou z Borského Mikuláša, s *konopňákmi*, sa objavila ako sprievodná maškara žena v strednom veku, išlo viac-menej o ojedinelú situáciu a len v prípade tejto skupiny najstarších účastníkov.

Výskum ukázal, že v rámci fašiangov ženy realizujú predovšetkým servis hlavným aktérom – chlapcom a mužom. Ide o zabezpečenie oblečenia, jeho údržby, príprava pohostenia či už doma, alebo jeho príprava a podávanie pri celkovej starostlivosti o obchôdzkárov a i. Zhruba od 70. rokov sa ženy začali aktivizovať v procese transmisie daných javov v prípade detí (učiteľky v materských a základných školách, vedúce folklórnych súborov), ale za posledné zhruba dve desaťročia túto sféru zastrešujú opätovne muži. Osobitné postavenie majú partnerky obchôdzkárov (v prípade Borského Mikuláša hlavnej skupiny *slobodňákov*). Sú prítomné na zábavách, v rámci ktorých sprevádzajú svojich partnerov. V Borskom Mikuláši si dokonca môžu pred ukončením utorkovej zábavy v sále *zaskákať šable* (zatancovať šabl'ový tanec), pričom ide o jediné lokálne spoločenstvom tolerovanú situáciu, keď tento tanec na verejnosti tancujú ženy, čo sa po prvý raz objavilo na začiatku 21. storočia. Aj v Šaštíne-Strážach je ženám, partnerkám obchôdzkárov, venovaná zvýšená pozornosť počas tanečnej zábavy, v rámci ktorej ich *Turci* po predvedení niekoľkých *kolečiek* fašiangového tanca vyzvú do tanca. Dokonca ich následne obdarovávajú kvetmi alebo nejakou drobnosťou (čokoláda).

⁹ Išlo o miestnu obyvateľku stredného veku, ktorá pomáhala aj na večerných zábavách pri vyberaní vstupného, niekoľko rokov pôsobila v rámci obchôdzok ako maškara. Nebola to však jediná žena, ktorá plnila v skupine túto funkciu.

Frekventovanejšie sa dievčatá/ženy začali objavovať ako členky sprievodných hudobných zoskupení v Borskom Mikuláši, čo súviselo s nárastom počtu skupín obchôdzkárov a so snahou každej skupiny mať čo najreprezentatívnejší hudobný sprievod pozostávajúci z viacerých hudobníkov. V súčasnosti *šablárov* popri muzikantoch sprevádzajú aj viaceré muzikantky, najmä z radov mladej generácie. V časti Šaštíň od 90. rokov asi do roku 2015 dlhodobo pôsobila ako sprievodná muzikantka miestna Rómka, hráčka na akordeón, za posledné roky sú sprievodnými hráčmi muži, podobne ako v Štefanove (akordeón, heľigónka, v prípade sprievodu *herivaškov* aj bubny).

Vekové aspekty fašiangov a statusový symbolizmus

Okrem zastúpenia jednotlivých rodov vo fašiangoch sú zaujímavou oblasťou aj symboly, ktoré odkazujú nielen na rod, ale najmä na vek a fakt, či ide o slobodného alebo ženatého/rozvedeného aktéra. V rámci fašiangových obchôdzok sa v Borskom Mikuláši používa tradičný lokálny mužský odev, pričom statusový symbolizmus sa tu prelína so základnou diferenciáciou obchôdzkárov na slobodných a ženatých, resp. aj rozvedených, ktorí môžu byť súčasťou fašiangových skupín *ženáčov*. Pochopiteľne, ak už bol muž ženatý a neskôr sa rozviedol, nemôže vstupovať do skupín slobodných *šablárov*.

Podobne ako Jakubíková (1990: 25) na príklade svadby, aj v tomto sledovanom cykle možno jednoznačne hovoriť o zvýšenom statuse detí, čo dokazuje nielen existencia detských skupín v Borskom Mikuláši, ale aj v Šaštíne-Strážach, v niektorých prípadoch inštitucionálne zastrešenie prípravy detí (oproti niekdajšiemu spontánnemu tradovaniu sledovaných javov), celkovo zvýšená pozornosť venovaná deťom v tejto oblasti (nácvičky, príprava detí na obchôdzku pod dohľadom dospelých). V Borskom Mikuláši zvýšenie statusu detí v rámci fašiangov dokladuje aj obliekanie detí do zmenšených kópií mládeneckého tradičného odevu, spolu so znakmi vekového a statusového symbolizmu – nosenie *kosírkov* na klobúku či ručníka za pásom a pod., ktoré sa objavujú u detí od 60. rokov 20. storočia, teda v čase, keď už niekoľko desaťročí nosenie tradičného odevu a statusových symbolov nefungovalo v prostredí mládencov. Takéto označovanie slobodných mládencov nadviazalo na niekdajší dlhodobo tradovaný kultúrny jav prezentujúci status mládenca. V súčasnosti ho však nosia aj *šablári*-školáci a ich odev sa za vyše polstoročie ničím nelíši od odevu mládencov. *Kosírky* obyvatelia obce vnímajú predovšetkým ako estetickú súčasť výzdoby klobúka, resp. miestneho ľudového odevu mládenca, dlhodobejšie už aj detí, a nie ako znak či symbol slobodného stavu, resp. statusu mládenca.

Hoci sú deti v Borskom Mikuláši minimálne storočie integrálnou súčasťou fašiangového diania popri dospelých, v Šaštíne-Strážach sa v ňom stabilnejšie objavili relatívne nedávno (koniec 90. rokov 20. storočia). V Štefanove deti nie sú súčasťou fašiangových aktivít dospelých. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že vo všetkých troch lokalitách sa už zhruba polstoročie pripravuje pre deti osobitná fašiangová príležitosť, organizovaná miestnymi školskými inštitúciami a samosprávami – maškarné plesy/zábavy pre deti, čo tiež poukazuje na zvýšenie ich celkového statusu v rámci spoločnosti.

Osobitnou problematikou v prípade obchôdzkárov z Borského Mikuláša sú šable, ktoré patria k významným statusovým symbolom. V tomto prípade existujú už desaťročia všeobecne akceptované normy, že kovové šable používajú len skupiny slobodnej mlá-

deže (*slobodňáci*) ako hlavní aktéri fašiangov. Ostatní, či už deti-školáci alebo *ženáci* (mladší *ženáci*, ale aj najstarší *konopňáci*), nosievajú drevené šable. Hoci na najstarších fotografiách aj v prípade detí evidujeme kovové šable, resp. naopak, pri slobodných občasne aj drevené, prípadne nahrádzanie šablí vreckovkami a šatkami,¹⁰ za posledné desaťročia sa stalo normou odlíšenie skupín aj na základe tejto rekvizity a priradenie „riadnych“ kovových šablí len dominantným skupinám fašiangov – slobodným mládencom.

Vekový aspekt sa v jednotlivých úkonoch najevidentnejšie prejavuje opäť v Borskom Mikuláši, keďže tam funguje širšia škála aktérov z hľadiska veku (mladší školáci, starší školáci, niekoľko skupín slobodných mládencov, niekoľko skupín *ženáčov*, z nich najstarší muži – *konopňáci*) v kombinácii so skutočnosťou, či ide o slobodných alebo ženatých/rozvedených mužov. Vekové diferenciácie sú zohľadňované už v rámci akejsi štartovacej zložky celého fašiangového diania, tzv. Maxikola – hromadného predvádzania šablňového tanca všetkými skupinami na jednom mieste spoločne, ktoré sa tu každoročne koná od roku 2008. Už samotný nástup a zoradenie skupín sa riadi normou, že sa postupuje od najmladších, cez slobodných, ženatých až po najstarších mužov. Zoradenie jednotlivých skupín na základe veku sa uplatňuje už pri vychádzaní skupín fašiangárov z kultúrneho domu, taktiež pri následnom nástupe na plochu, kde sa každoročne predvádza spoločné fašiangové koleso, až po odovzdávanie *ferulí*¹¹ pre jednotlivých *richtárov* skupín starostom, ktorý taktiež postupuje od najmladších po najstarších.

Skupina slobodných mládencov, ktorí sú najbližšie regrútskemu veku, je v obci považovaná za hlavnú *šablársku* skupinu a má v rámci ostatných fašiangových skupín najvyšší status. Ten sa prejavuje právom prítomnosti na tanečnej zábave v tradičnom odeve a možnosťou predvádzať šablňový tanec v sále v pravidelných časových intervaloch (zhruba každú hodinu),¹² ale aj participáciou na pochovávaní basy v závere utorkovej zábavy (skupina prináša basu do sály, stojí okolo nej, odnáša ju...). Ostatní fašiangári, okrem detí, sa môžu zúčastniť zábavy bez kroja ako radoví účastníci, ktorí tu neplnia žiadne obyčajové funkcie.

V prípade obchôdzok *Turkov* sú aktéri oblečení v jednotnom type uniformného oblečenia, rozšíreného vo viacerých lokalitách Záhoria, kde sa tento tanec dodnes predvádza (biela košeľa, červené nohavice, červená čiapka typu tureckého fezu, šerpy). V Štefanove sa dodnes prísne zachováva pravidlo účasti slobodných mládencov v skupine *Turkov*, to isté aj v časti Stráže v Šaštíne-Strážach. V časti Šaštín už niekoľko desaťročí funguje aj skupina *Turkov-ženáčov*, ktorí vykonávajú obchôdzku len v utorok. Všetky skupiny *Turkov*

¹⁰ Šable pri šablňovom tanci tvoria spojivo medzi tanečníkmi, ide o dôležitú rekvizitu, ktorá aktérov nielen bližšie charakterizuje, no hlavne vzájomne prepája a je súčasťou viacerých motívov v tanci. V prípade absencie šablí sa v staršom období mohli použiť nielen palice, prúty, ale aj spomínané textílie.

¹¹ V rámci zahájenia fašiangov sa v tejto obci začalo vykonávať v rámci tzv. Maxikola slávnostné odovzdávanie *ferulí* – insígnií *richtárov*, ktoré každoročne realizuje starosta obce. Podrobnejšie informácie pozri v práci Jágerová a kol. (2023: 79-80).

¹² Donedávna počas zábav predvádzali šablňový tanec viaceré skupiny slobodných mládencov, no návštevníci sa sťažovali na časté prerušovanie tanečnej zábavy, preto sa organizátori spolu s vedením obce dohodli na pravidle, že túto úlohu bude počas zábav plniť len hlavná regrútska skupina.

(deti, slobodní, ženatí) v oboch lokalitách používajú trvalo zelené rastliny, ktoré sú súčasťou výzdoby fľašiek nosených obchôdzkármi v rukách, taktiež výzdoby čiapok a šerp nosených na hrudi či ustrojenia čiapky *kapitánov* (obe obce) a *družbu* (len v Štefanove). Trvalo zelené rastliny (buxus, rozmarín, asparagus...) nosia na zmienených častiach oblečenia v kombinácii s kvietkami a so stužkou vo farbách trikolóry. V súčasnosti tieto doplnky nie sú vnímané ako symbol slobodného stavu prípadne mladosti, ale ako dekoratívny prvok, ozvláštnenie odevu *Turkov*, ktoré sa tradovalo z minulosti v prípade slobodných mladencov a prenieslo sa aj na ostatné skupiny. Oblečenie *Turkov* a celkové ustrojenie je vo všetkých vekových kategóriách v zásade totožné, a to bez ohľadu na vek, stav a celkový status či lokalitu.¹³

Etnické aspekty fašiangov

Ako som už uviedla, ak sa v rámci tradičných spoločenstiev konali fašiangové obchôdzky majority, tá Rómov ako členov obchôdzkových skupín neakceptovala, výnimkou bola len ich prítomnosť ako sprievodných muzikantov. V skúmaných obciach sa problematika súžitia Nerómov a Rómov dotýka všetkých troch a zasahuje aj oblasť fašiangov, preto im venujem osobitnú pozornosť.

V Borskom Mikuláši ešte pred niekoľkými rokmi platila norma, „že cigáni nepatria na obchôdzku“ a ani sa nemôžu stať *šablármí*.¹⁴ Situácia v tejto oblasti sa však zmenila a súčasťou skupiny *konopňákov* sú od roku 2015 aj miestni Rómovia. Táto skupina sa označuje iniciálkami Ž + S + R (ženatí, slobodní, rozvedení), uvádzanými na pokladničke, ale aj na komíne grilu na pojazdnom bare, ktorý skupina nosieva počas fašiangovej obchôdzky so sebou. Za posledné roky k tejto skratke na pokladničke pribudlo aj písmeno C (ako *Cigáň*), ako manifestovanie skutočnosti, že medzi seba prijali aj Rómov. Interpretovali to ako recesiú, zábavný moment a doslovné vyobrazenie skutočnosti, že už akceptujú aj členov tejto minority. Dokonca jeden z Rómov v roku 2023 zapojil do skupiny aj svojho malého syna, školáka, ktorý sa zúčastnil na obchôdzke s týmito najstaršími mužmi. Chlapec sa zapájal nielen do tanca, ale aj do celkového fašiangového diania počas obchôdzky, lebo sa nedostal medzi najmladších školákov pre dostatočný počet detí v tejto skupine.

Dôležitosť rómskych aktérov v tejto sfére je najevidentnejšia v Šaštíne-Strážach (časť Šaštín), kde sa Rómovia zúčastňujú na obchôdzkach už niekoľko desaťročí a tvoria podstatnú časť skupiny *Turkov*, to isté sa týka aj hudobného sprievodu. Podľa vyjadrení jedného z dlhoročných obchôdzkárov ide o bežnú situáciu a tí istí Rómovia sú členmi skupiny aj niekoľko rokov po sebe. Tanec *Turkov* predvádzajú nielen pred domami nerómskych, ale aj rómskych rodín, ak si ho domáci želajú a zaplatia zaň.

V miestnych novinách z roku 2004 sa v správe o fašiangoch v jednom z článkov uvádza poďakovanie rómskym chlapcom i dievčatám, či už *Turkom* alebo harmonikárom, ktorí ich *vodili*:

... že pokiaľ Rómovia na východe plienili a rabovali, v televíznych novinách sme vi-

¹³ Mierne odlišnosti možno badať v tom, že niektoré skupiny majú kravatu, iné motýlika alebo len uviazanú červenú stužku pod golierom košele, taktiež v šerpách (farba, spôsob viazania a i.).

¹⁴ Vyjadrenie jedného z Rómov, ktorý sa do obce prisťahoval.

deli ich chatrče, otrhané, špinavé, usoplené deti – v tých dňoch naši rómski chlapci, čistunkí, v snehobielych košeliach, rozdávali ľuďom radosť a potešenie. Ich príbytky sa už ničím neodlišujú od príbytkov ‚bielych‘ a ich deti chodia do školy čisté, navštevujú knižnicu a na ulici sa vedľa slušne pozdraviť.¹⁵

Táto lokalita je dlhodobo príkladom spoločného súžitia majority s touto minoritou a vyrovnávaním sociálnych a kultúrnych rozdielov medzi nimi. Prejavuje sa, okrem iného, aj zastúpením Rómov ako plnohodnotných členov skupín *Turkov*. Obchôdzkari ani domáci obyvatelia túto skutočnosť nevnímajú problematicky a pokladajú to za prirodzený jav. Rómovia sa v tejto obci už dlhodobo zapájajú do fašiangového diania aj ako súčasť hudobného sprievodu, dokonca, ako v jedinej zo skúmaných lokalít tu už od 90. rokov pôsobila dlhodobejšie miestna Rómka, akordeonistka, sprevádzajúca obchôdzkárov.

Odlišná situácia je v Štefanove, kde sa Rómovia do fašiangových aktivít nezapájajú. Informátori uvádzali len jeden prípad miestneho Róma, asi pred ôsmich rokov, ktorý sa stal súčasťou obchôdzkovej skupiny *Turkov*. Podľa miestnych organizátorov fašiangového sprievodu rozdielnú etnicitu nevnímajú ako problém a prípadné zapojenie sa Rómov do skupiny *Turkov* by uvítali, lebo z roka na rok je problematickejšie dať dokopy partiu s dostatočným počtom obchôdzkárov. V praxi sa však takéto prípady neobjavujú a naďalej sú fašiangovými aktérmi výlučne zástupcovia majority. Pokiaľ ide o maskovaný sprievod *herivaškov*, organizátori nemajú vedomosť o tom, že by sa v ňom zúčastňovali domáci Rómovia. Ak by však ktokoľvek prišiel zamaskovaný, môže sa zapojiť do sprievodu bez ohľadu na etnicitu, čo sa však opätovne v praxi nedeje a naďalej pretrvávajú určité kultúrno-sociálne bariéry v tejto oblasti. Počas fašiangovej obchôdzky v Štefanove však *Turci* navštevujú aj rómsku časť obce, ktorá je evidentná, oddelená od ostatnej časti obce, ako v jedinej zo skúmaných lokalít, kde si domáci objednávajú tanec, ale maskovaný sprievod *herivaškov* v utorok tadiaľto z časových dôvodov neprechádza.

Záver

Fašiangy a aktivity v rámci nich boli v tradičnej kultúre sférou pôsobenia mužov/mládenčov, na čo nadväzuje aj ich aktuálny stav v sledovaných lokalitách. Pri začlenení sa do fašiangovej obchôdzky je rozhodujúcou skutočnosťou rod, resp. príslušnosť k mužskej populácii. Status chlapca či muža (slobodného, alebo ženatého/rozvedeného), taktiež jeho vek sú dôležitými faktormi na začlenenie sa do konkrétnej skupiny obchôdzkárov. V otázke rozdelenia rol v rámci fašiangového cyklu v sledovaných lokalitách je evidentný pretrvávajúci tradicionalizmus. V rámci fašiangových obyčají na príklade týchto troch lokalít nemožno potvrdiť v úvode nastolenú tézu o zániku významu rodovo-vekovej príslušnosti v obyčajach – tu naďalej pretrváva dôležitosť rodu, ale i veku, taktiež aj stavu, na zaradenie sa do konkrétnej skupiny. Oproti tradičnej kultúre za posledné desaťročia pribudol status „rozvedený“, ktorý muža radí do skupiny ženatých.

Na základe výskumu možno konštatovať, že v porovnaní so stavom v rámci tradičnej kultúry vo všetkých troch skúmaných lokalitách pribudli v rámci fašiangových aktivít ďalšie vekové skupiny. Dokladá to už takmer polstoročná prítomnosť skupín starších mu-

¹⁵ Pozri podrobnejšie správu o fašiangovom dianí z roku 2004 v miestnych novinách (Ovečková, 2004: 13).

žov-ženáčov v Šaštíne-Strážach (časť Šaštín), od konca 90. rokov aj detí predškolského veku (v časti Šaštín), od roku 2023 aj v Strážach. V Borskom Mikuláši a v časti Šaštín sa dodržiava rozdelenie obchôdzkárov na ženatých a slobodných, pričom neraz ide o slobodných mužov mimo regrútskeho veku, ktorí sa so skupinou slobodných zúčastňujú obchôdzok aj niekoľko rokov po sebe, až kým sa neoženia.

Ženatí muži sa začali zapájať do fašiangových obchôdzok v druhej polovici 60. rokov 20. storočia a v súčasnosti sú ženáci v Borskom Mikuláši a v časti Šaštín už desaťročia integrálnou súčasťou fašiangových obchôdzok. Nielen teda vek, ale aj fakt, či je muž slobodný alebo ženatý/rozvedený, je naďalej kľúčovým v zaradení sa do konkrétnej skupiny *šablárov* či *Turkov*.

V Štefanove platí naďalej tradičná norma, že medzi *Turkov* sa môžu začleniť len slobodní mládenci v regrútskom veku (stredoškólači), v tomto smere tu pretrváva silný tradicionalizmus. Hoci aktérmi fašiangových obchôdzok *Turkov* sú kontinuálne slobodní mládenci v regrútskom veku, v utorkovom sprievode *herivaškov* sú možnosti účasti prakticky neobmedzené – jedinou podmienkou je byť zamaskovaný, a to akýmkoľvek spôsobom. Táto obec je príkladom fungovania dvojakeho modelu – jednak tu pretrváva tradičný postup pri obsadzovaní pozícií v rámci skupiny *Turkov*, na druhej strane v utorkovom sprievode *herivaškov* došlo k vyrovnaniu rodových rolí, neplatia tu ani vekové obmedzenia, ba dokonca podmienkou účasti nie je ani príslušnosť k tejto lokalite. Súčasťou tejto nehomogénnej skupiny fašiangových aktérov, pozostávajúcej z vyše stovky maskovaných postáv *herivaškov*, môže byť za posledné zhruba dve desaťročia ktokoľvek – ženy, muži, slobodní/ženatí/vydaté/rozvedení, vekovo však ide o tínedžerov a mladých dospelých.

Napriek tomu, že pribudli ďalšie vekové skupiny zapojené do fašiangových obchôdzok, dominantnú pozíciu má naďalej mužská slobodná mládež v období veku regrútov. Nielen v prípade fašiangového cyklu, ale aj pri iných kalendárnych obyčajových príležitostiach status regrúta prežíva v mnohých lokalitách Slovenska naďalej, aj napriek zrušeniu povinnej vojenskej služby (Jágerová, 2020), ktorá u nás nefunguje už takmer dve desaťročia. Termín regrút sa v sledovaných lokalitách (a nielen tam) naďalej používa a je vyjadrením akéhosi nároku a práva byť členom fašiangovej skupiny obchôdzkárov, čo sa najevidentnejšie prejavuje v Borskom Mikuláši a Štefanove (v prípade *Turkov*). V tomto smere jednoznačne platí už skôr zmieňované konštatovanie, že obyčaje prežívajú podmienky, ktoré ich zrodili a neraz sú obrazom stavu jestvujúceho v minulosti (Jakubíková, 1990: 19).

Hoci už dlhodobejšie pozorujeme v mnohých lokalitách Slovenska v rámci rôznych obyčají vyrovnávanie pozícií rodov pri obsadení obyčajových rolí, či už na príklade obyčají spojených s narodením (Jakubíková, 1995), svadobného cyklu (Jakubíková, 1990), alebo pohrebného cyklu (Jágerová, 2008), na prezentovanom fašiangovom cykle je príslušnosť k mužskému rodu naďalej rozhodujúcou okolnosťou, ktorá je hlavnou podmienkou na zapojenie sa do fašiangového diania. Neplatí to však v prípade sprevádzajúcich muzikantiek či občasných maskovaných postáv, kde ženy prenikli a pôsobia, ide však o novodobý jav. K vyrovnávaniu rodových rozdielov a masívnejšiemu nástupu žien/dievčat dochádza v muzikantskej zložke, ktorá sprevádza jednotlivé *šablárske* skupiny v Borskom Mikuláši, pričom táto možnosť sa objavila aj v prípade skupiny *Turkov* z časti Šaštín.

Z mnohých, nielen vidieckych lokalít, poznáme príklady, keď ženy majú v rámci fašiangov doslova prevahu vo viacerých aktivitách, čiže došlo k feminizácii niekdajších mužských aktivít (ženy v maskovaných sprievodoch, obchôdzkárky, muzikantky, účastníčky pocho-

vávania basy...), taktiež k presúvaniu aktivít vo fašiangoch do vyššieho veku (dôchodcovia/dôchodkyne). Dokonca aj napriek tomu, že vo vedľajšej obci skúmaných lokalít, v Šajdíkových Humenciach, sa v roku 2018 objavili v rámci fašiangoch v úlohe *Turkov* staršie ženy, zastúpenie aktérov vo fašiangoch vo vybraných lokalitách vybočujú z týchto novších tendencií a jednoznačne potvrdzujú kontinuitu tradičného modelu a tradične mužských obyčajových rolí, taktiež výsadné postavenie mládencov a mužov pri predvádzaní obchôdzkových tancov, ako i následnom fašiangovom dianí.

Hoci evidujeme všeobecne v spoločnosti za posledné desaťročia nárast hodnoty dieťaťa v spoločnosti oproti tradičným spoločenstvám, nemusí sa táto skutočnosť prejavovať univerzálne a všade ani v oblasti fašiangoch v podobe preberania a napodobňovania úkonov dospelých, ich odevu a iných javov. Deti sú, aj vzhľadom k svojmu veku, vnímané skôr ako ozvláštnenie fašiangoch v Šaštíne-Strážach, zatiaľ čo v Borskom Mikuláši plnia viaceré funkcie v rámci fašiangoch ako legitímnej obchôdzkovej skupiny, ktorá vo všetkých smeroch realizuje také isté úkony ako slobodní regrúti, či skupiny ženatých mužov. Výnimkou je len fašiangová zábava, ktorej sa deti, pochopiteľne, nezúčastňujú. V Štefanove sa v rámci fašiangových obchôdzok deti neaktivizujú, vo všetkých troch lokalitách majú deti vyhradený priestor v rámci fašiangoch na osobitných maškarných báloch.

Etnicita, resp. príslušnosť k rómskej menšine bola dlhodobo významnou prekážkou na zapojenie sa do fašiangových aktivít majority, ale aj v tomto smere došlo k odstráneniu bariér. Rómovia sú v súčasnosti členmi obchôdzkárskych skupín, čoho dokladom sú nielen *Turci* zo Šaštína-Stráží, ale už niekoľko rokov aj najstaršia skupina *šablárov* z Borského Mikuláša. V Štefanove sa Rómovia do fašiangových obchôdzok ani sprievodu nezapájajú.

Na záver možno konštatovať, že aj keď sa v období socializmu objavili v procese tradovania na určitý čas ženy, za posledné desaťročia je transmisia sledovaných javov v Borskom Mikuláši a v Štefanove výlučne mužskou záležitosťou. Len v Šaštíne-Strážach do tohto procesu zasahujú ženy-učiteľky v materskej škole, ktoré už viac ako dve desaťročia pripravujú predškôľakov na fašiangovú obchôdzku. Na príklade sledovaných lokalít však možno jednoznačne dokladovať pretrvávanie dôležitosti a dominanciu mužov/chlapcov v realizácii jednotlivých aktivít v rámci fašiangoch.

Referencie

- Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru. (b. d.). *Fond tradičnej ľudovej kultúry*. Získané 9.6.2023, z <https://fondtlk.sk/sk/vysledky/?pg=8&iset=3&pg=6#>
- Dotazníky k ľudovým zvykom a tradíciám, 1930 – 1975 (inv. č. 244) [súbor dát]. Archív Etnografického múzea SNM v Martine.
- Dúžek, S. (1989). Ľudové tance vo fašiangových obyčajoch na Slovensku. In O. Elschek (Ed.), *Musicologica Slovaca. Ľudové hudobné a tanečné zvykoslovie* (s. 158-203). Bratislava: VEDA.
- Holovič, A. (1930). *Pamätnica J. Hollého*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- Horváthová, E. (1986). *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava: Tatran.
- Jágerová, M. (2008). *Posledné zbohom... Súčasné pohrebné obyčaje*. Nitra: UKF.
- Jágerová, M. (2020). Inšpiračné zdroje kultúrno-spoločenských podujatí a slávností v súčasnom vidieckom prostredí (na príklade obcí Vlachovo, Soblahov, Malé Dvorníky a Liptovská Teplička). *Národopisná revue*, XXX(3), 223-235.
- Jágerová, M. (Ed.). (2023). *Fašiangy na Slovensku vo vidieckom prostredí – kontexty minulé a súčasné. Zborník textových a vizuálnych materiálov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

- Jágerová, M., Beňušková, Z., Garaj, B. (2023). *Súčasné podoby fašiangov vo vidieckom prostredí na Slovensku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Jakubíková, K. (1990). Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajach na Slovensku. *Slovenský národopis* 38(1-2), 19-27.
- Jakubíková, K. (1995). Maskulinizácia či feminizácia obradov životného cyklu? In V. Feglová (Ed.), *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe* (s. 120-125). Nitra: Katedra folkloristiky a regionalistiky VŠPg v Nitre.
- Kligman, G. (1988). *The Wedding of the Dead. Ritual, Poetics and Popular Culture in Transylvania*. London, Los Angeles: University of California Press, Barkley.
- Luther, D. (1978). Prvky konštituovania tradície v súčasnosti (Na príklade analýzy fašiangových obyčají). *Slovenský národopis*, 26(2), 302-313.
- Navrátilová, A. (1998). Role ženy v obřadní kutuře. In H. Hlôšková, M. Leščák (Eds.), *Žena z pohľadu etnológie* (s. 20-26). Bratislava: Prebudená pieseň.
- Oakley, A. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.
- Obecný úrad Borský Mikuláš. (1979 – 1996). *Kronika obce Borský Mikuláš, II. diel*. Knížnica Obecného úradu v Borskom Mikuláši.
- Okasa, M. (2009). Z historických prameňov. *Štefanovinky*, III(1), 6.
- Ondrejka, K. (1958). Na Búrech. *Ľudová tvorivosť*, VIII(3), 136.
- Ondrejka, K., Dúžek, S. (1994). Tance a hry z Borského Mikuláša a Petra. In E. Fordinálová, (Ed.), *Borský Mikuláš* (s. 65-79). Skalica: Záhorské múzeum Skalica pre OÚ Borský Mikuláš.
- Ovečka, Š. (2018). *Šaštín-Stráže*. Šaštín-Stráže: Mestský úrad Šaštín-Stráže.
- Ovečková, E. (2004). V kultúrnych domoch počas fašiangov.... *Hlásnik. Spravodaj mestského úradu Šaštín-Stráže*, 5, 13.
- Rychlíková, M. (1988). Zmeny vo fašiangovej obchôdzke v prvej polovici 80. rokov 20. storočia v obci Borský Mikuláš a v obci Borský Peter. In K. Strelec (Ed.), *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia* 29 (s. 193-199). Martin: Osveta.
- Szapuová, M. (2014). Epistemologické a metodologické otázky rodového výskumu. In M. Botiková, K. Jakubíková, Z. Kiczková, M. Szapuová (Eds.), *Rodové aspekty v etnológii* (s. 25-28). Bratislava: Centrum vzdelávania Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny. https://www.gender.gov.sk/wp-content/uploads/2015/09/15.-Rodove-aspekty-v-etnologii_Final.pdf
- Tomeš, J. (1979). České a slovenské masopustní obyčeje a jejich mezinárodní obměny. In V. Frolec, J. Tomeš (Eds.), *Masopustní tradice* (s. 37-52). Brno: Blok.
- Vondruška, V. (1991). *Církevní rok a lidové obyčeje aneb kalendárium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. České Budějovice: Dona.
- Zemánek, F. (1994). Fašiangy v Štefanove. *Záhorie*, III(1), 7-11.
- Zíbrt, Č. (1889). *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Příspěvek ku kulturním dějinám českým*. Praha: Tiskem a nákladem Jos. R. Vilímka.
- Zíbrt, Č. (1910). „Masopust držíme“. *Od Nového léta do Pytlového čtvrtku. Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Nákladem F. Šimáčka.